

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De prijs van interventie

Het Westen in het Midden Oosten

van Dijk, R.

Publication date

2018

Document Version

Final published version

Published in

Atlantisch Perspektief

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Dijk, R. (2018). De prijs van interventie: Het Westen in het Midden Oosten. *Atlantisch Perspektief*, 42(2), 6-10. <https://www.jstor.org/stable/48581411>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De prijs van interventie

Het Westen in het Midden-Oosten

Ruud van Dijk

Zo'n beetje iedereen die dit voorjaar terugblikte op de Amerikaanse invasie van Irak in 2003 heeft de onderneming een ramp genoemd. En het is erg moeilijk een scenario te schetsen waarbij Irak, het Midden-Oosten, of de rest van de wereld (de interventionisten voorop) er vandaag slechter voor zou staan als Saddam Hoessein destijds niet was afgezet. John Bolton heeft het in 2015 nog wel geprobeerd, en betoogde dat andere factoren even belangrijk, zo niet belangrijker zijn geweest bij de groeiende chaos in deze geo-strategisch zo belangrijke regio.¹

Toch kwam Bolton in het beruchte interview waar de afgelopen tijd, al dan niet inhoudelijk, naar is verwezen, wel met argumenten die de moeite van het overwegen waard zijn. Niet omdat zo zijn gelijk aangetoond zou kunnen worden, maar omdat het met het weerleggen van standpunten die verkeerd lijken de eigen ideeën, en de problematiek zelf, scherper in beeld komen.

Het tegenargument is niet, zoals Bolton in 2015 beweerde, dat zonder de invasie alles in het Midden-Oosten "sweetness and light" geweest zou zijn. Er is niemand te vinden die dat zou beweren. Bijna even zwak is zijn argument dat Saddam, als het internationale sanctie- en indammingsbeleid tegen hem in 2003 was voorgezet, een probleem voor zijn eigen bevolking en de regio gebleven was. Irak onder Saddam was een uiterst onfortuinlijk land, en een probleem voor de buurlanden, maar vanaf 2003 is het een chaos geworden waar onuitsprekbare wreedheden en afschuwelijk lijden aan de orde van de dag zijn geweest voor grote delen van de veertig miljoen bewoners. De regio is er na zijn val ook niet stabiel op geworden. De vraag is eerder of de regio zonder het omverwerpen van Saddams regime ook het toneel geworden zou zijn van zoveel dood, ellende, en verwoesting als we sinds 2003 hebben gezien; of het nu ook het terrein zou zijn waar de

grote mogendheden, Amerika en Rusland voorop, uiteindelijk met elkaar in conflict zouden kunnen komen.

Met zekerheid kan die vraag niet worden beantwoord, want we kunnen de band van de geschiedenis niet terugspoelen om eens een alternatieve aanpak te testen. Bolton verkondigt echter geen onzin als hij zegt dat er, bijvoorbeeld, ook zonder de Amerikaanse invasie waarschijnlijk een Arabische Lente zou zijn ontstaan in de regio. Deze zou voor de overgrote meerderheid van de bevolking van de betreffende landen dan ook weer, zoals het nu is gegaan, slecht hebben kunnen aflopen; en we zouden dan, bijvoorbeeld, ook de bloedige burgeroorlog in Syrië gehad kunnen hebben, inclusief Russische interventie. Ook dat bewijst allerm minst het gelijk van de man die zelden een internationale crisis zag waarvoor hij geen militaire aanpak kon aanbevelen, maar het vervult de nuttige functie onze aandacht te richten op andere factoren in de regio die voor, tijdens, en na de inval van 2003 een belangrijke rol hebben gespeeld.²

Voor 2003

Als we echter naar de geschiedenis van voor 2003 kijken, wordt het er niet beter op voor Bolton. De invasie van 2003

was slechts een recent voorbeeld van een lange geschiedenis van vooral westerse interventie en bezetting in het Midden-Oosten. Die geschiedenis overziend, is het onmogelijk om behalve interventie niet ook grote westerse invloed op de regio te zien — van inmenging bij politiek-constitutionele ontwikkelingen in de 19e en 20e eeuw, via het bepalen van nieuwe landsgrenzen en het instellen van “protectoraten” na de val van het Ottomaanse Rijk (en de steun voor een Joods thuisland in Palestina), naar militaire steun voor allerlei regionale autocraten tijdens de Koude Oorlog en voortgaande Amerikaanse inmenging erna.³

Deze geschiedenis is lang en complex, en voor de periode van de Koude Oorlog moet ook de inmenging van de Sovjetunie in de regio nog worden genoemd.⁴ Het kan hier volstaan te onderstrepen dat deze interventies bijna zonder uitzondering plaatsvonden om de belangen van de betreffende buitenlandse mogendheid te dienen (aanvankelijk Groot-Brittannië en Frankrijk; na de Tweede Wereldoorlog steeds meer de VS), en niet die van de plaatselijke bevolking. In de meeste gevallen hadden de buitenstaanders niet alleen zeer weinig kennis van de regio en zijn mensen (dat begon doorgaans al met het ontbreken van kennis van de lokale taal), het leek ze ook niet nodig om zich daar ernstig in te verdiepen. Belangrijker in het

Midden-Oosten waren doorgaans de geo-strategische ligging van de regio, de aanwezigheid van grote hoeveelheden olie in de grond (en de vriendschap van regeringen er bovenop), en ook, meer recentelijk, de bedreigingen die er voor in het bijzonder westerse belangen uitgingen van ambitieuze, radicale regimes of terreurorganisaties.

Zo gaat het bij interventies — humanitaire wellicht uitgezonderd: de inmenger is daarbij in de eerste plaats met zichzelf bezig. De eigen belangen zijn vaak zo dwingend dat er blijkbaar nauwelijks naar eerdere soortgelijke ervaringen, al dan niet zelf opgedaan, wordt gekeken. En als het wel gebeurt, is het vaak in algemene zin, en met het doel om aan te tonen dat de huidige situatie onvergelykbaar is, en de alternatieven voor interventie hoe dan ook minder aantrekkelijk. (Het vervelende is dat dit laatste in sommige gevallen nog waar is ook.) Tamelijk fundamentele waarheden, ontwikkelingen die zich bij praktisch elke buitenlandse interventie voordoen, raken snel op de achtergrond in zo'n situatie — tot ze zich dan toch weer op de voorgrond dringen.

Vijf ervan zijn bijzonder relevant in het geval van het Midden-Oosten in de vroege eenentwintigste eeuw en de rol van het Westen. Ten eerste: de plaatselijke bevolking zit om het zacht

Amerikaanse vliegtuigen tijdens operatie *Desert Storm*. Deze interventie was legitiem en volgens veel maatstaven succesvol. Toch leidde *Desert Storm* weer tot onvoorziene gevolgen, en nieuwe interventies (foto: Wikimedia Commons)

uit te drukken zelden te wachten op buitenlanders die in hun midden de baas komen spelen. Doorgaans wordt hun verhouding tot eigen leiders die het wel met de buitenstaanders aanleggen eveneens ernstig verstoord. En de herinnering aan vernederingen en ander leed aangedaan door de binnenvaller of bezetter wordt van generatie op generatie levend gehouden. Ten tweede: een buitenlandse interventie haalt een samenleving, en vaak ook aangrenzende samenlevingen, zodanig overhoop, dat het resultaat eerder chaos en geweld zijn dan een nieuwe, stabiele orde. En te midden van alle onrust en onder invloed van het geweld krijgen niet alleen extremisten kansen die ze eerder nog niet hadden, hun aantallen groeien eveneens. Daarnaast kunnen anderen ook cynischer, zelfs gewelddadig worden. Ten derde: het is altijd eenvoudiger ergens te interveniëren, dan er weer te vertrekken. Vaak blijkt het moeilijker dan verwacht de gestelde doeleinden te bereiken, want de realiteit ter plaatse is doorgaans weerbarstiger en complexer dan zelfs de beste plannen vooraf konden voorzien. Maar voortijdig de aftocht blazen is slecht voor de eigen reputatie, terwijl het ook de vraag doet rijzen waar de eerder gebrachte offers dan eigenlijk goed voor zijn geweest. Bovendien gaat de interventionist ook altijd verplichtingen aan tegenover de lokale bevolking, expliciet dan wel impliciet. Zoals Amerikanen zeggen: *when you break it, you own it*. Ten vierde, en met alle voorgaande punten verbonden:

de ene interventie leidt nogal eens tot de andere. Ten vijfde, en misschien enigszins bemoedigend: niet elke interventie is hetzelfde. Hoewel het in het algemeen een zeer riskante onderneming is, is niet elke interventie even kansloos of destructief. Als er uiteindelijk geïntervenieerd gaat worden (of wanneer een interventie voortgezet wordt), maken voorbereiding (in al haar diverse aspecten) en uitvoering nog wel wat uit.

Na 2003

Niet alle ellende in de regio kan aan buitenlandse inmenging worden toegeschreven. Al geruime tijd voor 2003 had het Midden-Oosten zich ontwikkeld tot een instabiele regio, met corrupte, militaristische regeringen die in de meeste gevallen sinds onafhankelijkheid steeds minder representatief werden voor grote delen van de steeds jongere bevolking, en waar politiek extremisme met een religieuze drijfveer, islamisme, steeds meer invloed kreeg — als verzetsmiddel en ook als alternatieve regeringsvorm. Zoals overal concurreerden staten in het Midden-Oosten ook om invloed, soms via militaire middelen. Leiders, maar ook niet-staatelijke actoren, hadden zeker zelf ook keuzes, *agency*, en er is nog al eens een weg gekozen die voor vrede, rechtvaardigheid, en welvaart in de regio bepaald niet bevorderlijk was. (Tegelijk laat het Tunesische ex-

Amerikaanse troepen in Afghanistan. De ene interventie leidt nog wel eens tot een andere (foto: U.S. Marine Corps)

Katern: Analyse

periment sinds 2011, maar ook een land als Jordanië, zien dat het mogelijk is in het islamitische Midden-Oosten stabiliteit te bevorderen middels politieke processen waarin gematigdheid en pragmatisme de boventoon voeren en grote groepen uit de bevolking zich vertegenwoordigd zien).

Zo trok Saddam Hoessein ten oorlog tegen Iran in 1980; en in 1990 bezetten zijn legers Koeweit en bedreigden ze Saoedi-Arabië. De regering-Reagan vond Saddams agressie tegen Iran niet zo'n probleem, en verleende Bagdad zelfs assistentie — *the enemy of my enemy is my friend* (of mag in ieder geval niet verliezen). Maar 1990 was iets anders. De invasie van Koeweit maakte Saddam te machtig, ook dankzij zijn toegang tot Koeweits aanzienlijke olievoorraden. Zonder tegenactie zou zijn machtshonger wellicht nog toenemen. In 1990 waren de VS en de Sovjetunie bezig gezamenlijk de Koude Oorlog tot een vreedzaam einde te brengen, en vooral in Washington werd Saddams actie ook als een fundamentele uitdaging gezien voor wat president George H.W. Bush wel de *new world order* noemde. Er volgde dus een militaire interventie, *Desert Storm*, onder Amerikaanse leiding, maar met goedkeuring van de VN-Veiligheidsraad en met deelname van veel landen, ook uit de regio.

Het verhaal is vaak verteld: volgens gangbare maatstaven was deze interventie legitiem, maar de aanwezigheid van tienduizenden Amerikaanse troepen in Saoedi-Arabië, in de buurt van de heiligste plaatsen van de islam, was voor fundamentalisten in het land en elders (in de jaren '80 al geradicaliseerd door strijd met de moedjahedien tegen de Sovjetinterventie in Afghanistan) aanleiding om een campagne te beginnen tegen de eigen leiders die de Amerikanen hadden binnengelaten. Maar Osama bin Ladens Al-Qaida stelde zich ook tot doel de buitenlanders uit de regio te verdrijven, en ze op hun eigen grondgebied te raken. Het na de Sovjetaftocht turbulente Afghanistan was een geschikte plaats om terreurdaden voor te bereiden.

De ene interventie leidt nog wel eens tot een andere. Zo is het in het geval van Irak en Afghanistan ook gegaan. Irak werd in 1991 niet bezet, Saddam bleef aan het bewind, ook al was hij dan moeilijk in bedwang te houden via sancties, *no-fly zones*, en inspecties. De laatste hadden overigens wel duidelijk gemaakt dat zorgen over zijn ambitie massavernietigingswapens te ontwikkelen niet uit de lucht gegrepen waren. Afghanistan werd in de jaren '90 min of meer aan zijn lot overgelaten, en kwam onder het bewind van de fundamentalistische taliban.

Desert Storm droeg bij aan de opkomst van Al-Qaida dat in 2001 de aanvallen op de VS uitvoerde. Er volgde de

Amerikaanse interventie in Afghanistan (die in het licht van de Al-Qaida-trainingskampen ter plaatse als *war of necessity* wel te rechtvaardigen was). Dankzij de krapste en meest omstreden verkiezingsoverwinning uit de recente Amerikaanse geschiedenis zat er in Washington inmiddels echter een regering die begon te opereren volgens de beruchte *one percent doctrine*: als er een één procent kans is dat een dreiging echt is, moet het land handelen alsof het een zekerheid is.⁵ Saddam moest er alsnog aan geloven.

Maar de ene interventie is de andere niet; die van de zoon was roekeloos waar die van de vader beheerst was geweest. Het thema massavernietigingswapens werd in de strijd geworpen, en verder verwachtte de regering van George W. Bush dat er na de omverwerping van Saddams regime in dit gebrutaliseerde land min of meer spontaan democratische structuren en praktijken zouden ontstaan, en dat deze revolutie vervolgens als inspiratie zou dienen voor mensen zuchtend onder andere kleptocratische dictaturen in de regio. Het Pentagon vond het niet nodig om een uitgebreid plan te maken voor een bezetting van het land en mocht als gevolg daarvan de eerste vijf jaar proberen een gecompliceerde guerrillaoorlog te overleven. Maar vijftien jaar later is deze *war of choice*, deze niet-opgedrongen interventie voor de Amerikanen nog altijd niet voorbij.

Het alternatief van “intervention light”

De regering-Obama probeerde er wel een punt achter te zetten. Maar ook een geërfde interventie laat zich niet zomaar tot voltooid verklaren. In 2011 kwam er een premature terugtrekking van het overgrote deel van de Amerikaanse troepen uit het land, maar in 2014 zag Obama zich genooddaakt opnieuw ten strijde te trekken in Irak, nu om de zogenaamde Islamitische Staat (IS) te bevechten en het land van de ondergang te redden. De opkomst van IS heeft vele oorzaken, maar lijkt toch vooral een van de onvoorziene gevolgen van de Amerikaanse inval van 2003 en het vertrek in 2011.

Obama was op zoek naar een trendbreuk: niet reflexief meer naar het interventiemiddel grijpen, en zeker niet in het Midden-Oosten.⁶ Het was een beredeneerde, misschien zelfs wijze opstelling, ook omdat hij gepaard ging met een duidelijke diplomatieke strategie. Voor het Iraanse nucleaire probleem (en Irans internationale isolement) werd in multilateraal verband een vreedzame aanpak gevonden. Meer in het algemeen trachtte Washington meer het diplomatieke midden op te zoeken in de regio — nogal tot ongenoegen van bondgenoten als Israël en Saoedi-Arabië. In de Levant (in het bijzonder Irak en Syrië) echter kwam zijn beleid er toch voornamelijk op neer dat in plaats van de zeer proble-

Katern: Analyse

matische interventielijn, nu een zeer problematische lijn van terughoudendheid werd gekozen. Dat laatste was vooral problematisch omdat, in de woorden van een Amerikaanse oud-ambassadeur, de VS zich “in het DNA” van de regio had gevoegd. Zoiets maak je niet in een paar jaar ongedaan, tenminste niet zonder schade.

De Amerikaanse afstandelijkheid onder Obama kwam juist op het moment dat gewone mensen in de regio steeds gefrustreerder raakten door hun gebrek aan toekomstperspectief; ze verloren hun geduld met de uitbuiting door en zelfverrijking van hun nationale elites. Maar hier heeft Bolton gelijk: volksoptstanden, zoals ze zich in de “Arabische Lente” in 2011 manifesteerden, zouden er waarschijnlijk ook zonder de Amerikaanse aanval op Irak gekomen zijn.

Wat ook als een paal boven water stond was dat de buitenwereld zich niet afzijdig kon houden — niet na decennia van bemoeienis met de regio, zeker ook niet in het licht van de doeleinden van de meeste opstandelingen, die op ruime sympathie konden rekenen in het Westen. Er kwam dus morele steun, maar ook Amerikaanse druk op de Egyptische president (en trouwe bondgenoot) Mubarak om het veld te ruimen. Dat was het minst moeilijke deel.

Veel lastiger voor de VS en zijn bondgenoten was het geweld in Libië, waar opstandelingen door regimetroepen van dictator Khadafi in de tang werden genomen en een grote moordpartij dreigde. Er kwam, gesanctioneerd door de VN-Veiligheidsraad, een *no-fly zone*, waarbij de originele interventieën in de regio, Groot-Brittannië en Frankrijk, het voortouw namen. Obama's rol beperkte zich tot *leading from behind*. Na het afwenden van het directe gevaar ging de steun aan de rebellen door, tot Khadafi's regime omver werd geworpen en de dictator zelf geëxecuteerd. De burgeroorlog in Libië escaleerde toen, en het land verwerd tot een *failed state*. De aanvankelijk zo trotse Britse, Franse, en Amerikaanse interventieën hebben er betrekkelijk hulpeloos bij staan kijken.

Aan inmenging in Syrië was nog minder eer te behalen, daar had Obama wel gelijk in. Toch kwam er steun voor bepaalde verzetsgroepen, die aanvankelijk aan de winnende hand leken. De hulp was echter halfslachtig (want de potentiële ontvangers vaak ongeloofwaardig), en de Amerikaanse positie aan de zijlijn van het conflict werd definitief toen Obama in 2013 besloot zijn eerdere afkondiging van een *red line* rond het gebruik van chemische wapens niet te handhaven. Alleen in de strijd tegen IS speelde de VS een hoofdrol.

Het bood Rusland de kans actief aan de kant van bondgenoot Assad mee te gaan vechten, net als Iran dat al deed.

Het Russische bruggenhoofd in de regio liep gevaar, en het Westen had na de omverwerping van Khadafi voor president Poetin alle geloofwaardigheid verloren. Nu speelt Poetin, samen met Assad en de Turkse president Erdogan, de baas.

Het Westen heeft nog altijd grote belangen: het probleem van wat je “contra-interventie” zou kunnen noemen, oftewel het vluchtelingenprobleem; meer algemene humanitaire verplichtingen; verplichtingen aangegaan tegenover vooral de Syrische Koerden; het blijvende gevaar van terroristische cellen, inclusief IS; de groeiende invloed van Iran in de Levant; Irans nucleaire ambities; en het risico dat op de een of andere manier — bijvoorbeeld omdat Israël's veiligheid gevaar gaat lopen — een schermutseling escaleert tot een grote oorlog.

Je zou daarom willen dat het Westen een intelligente, geloofwaardige strategie had voor de regio; dat er om te beginnen nog iets bestond als “het Westen.” Maar na ruim anderhalve eeuw van westerse interventies in het Midden-Oosten, en bijna zeventig jaar Atlantisch bondgenootschap, moeten we in 2018 vaststellen dat er van geen van beide nog echt sprake is.

Ruud van Dijk is docent Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam.

Wilt u reageren?

Mail de redactie: redactie@atlcom.nl.

1. 'John Bolton: no regrets about toppling Saddam Hussein', www.washingtonexaminer.com.
2. In 2016 herhaalde Bolton zijn argumenten nog eens, nog explicieter naar langere termijnontwikkelingen in de regio verwijzend: 'The only mistake of the Iraq war was that we didn't get rid of Saddam Hussein sooner' www.telegraph.co.uk.
3. Nuttig, zij het ook polemisch, is nog altijd: Rashid Khalidi, *Resurrecting Empire: Western Footprints and America's Perilous Path in the Middle East* (Boston: Beacon Press, 2004).
4. Een nuttig overzicht is Salim Yaqub, 'The Cold War and the Middle East', in Richard H. Immerman and Petra Goedde, eds., *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 246-264.
5. Ron Suskind, *The One Percent Doctrine: Deep Inside America's Pursuit of Its Enemies Since 9/11* (New York: Simon & Schuster, 2007).
6. Zie bijvoorbeeld de *National Security Strategy* uit 2011. Belangrijke kanttekening hierbij is dat wat betreft het opsporen en aanvallen van terroristen in de regio Obama zich eerder agressiever manifesteerde dan zijn voorganger, in ieder geval bij het gebruik van drones.